

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Загальна інформація про навчальну дисципліну

Повна назва навчальної дисципліни	Інтегрований курс "Демократія: цінності, принципи, механізми"
Повна офіційна назва закладу вищої освіти	Сумський державний університет
Повна назва структурного підрозділу	Факультет іноземної філології та соціальних комунікацій. Кафедра психології, політології та соціокультурних технологій
Розробник(и)	Опанасюк Валентина Володимирівна
Рівень вищої освіти	Другий рівень вищої освіти, НРК – 7 рівень, QF-LLL – 7 рівень, FQ-EHEA – другий цикл
Семестр вивчення навчальної дисципліни	16 тижнів протягом 3-го семестру
Обсяг навчальної дисципліни	Обсяг становить 5 кред. ЄКТС, 150 год. Для денної форми навчання 48 год. становить контактна робота з викладачем (20 год. лекцій, 28 год. практичних занять), 102 год. становить самостійна робота.
Мова викладання	Українська

2. Місце навчальної дисципліни в освітній програмі

Статус дисципліни	Обов'язкова навчальна дисципліна для освітньої програми "Педіатрія"
Передумови для вивчення дисципліни	Передумови для вивчення відсутні
Додаткові умови	Додаткові умови відсутні
Обмеження	Обмеження відсутні

3. Мета навчальної дисципліни

Метою дисципліни є формування у студентів необхідних знань, навичок та ставлень, пов'язаних з ефективною (поінформованою, компетентною) демократичною взаємодією громадян у суспільстві, розуміння ролі влади в умовах демократії, прав громадян, механізмів захисту прав людини і ролі, яку відіграє громадянське суспільство у моніторингу владних інститутів та співпраці з ними, а також яким чином воно дозволяє громадянам самостійно чи колективно досягати своїх цілей.

4. Зміст навчальної дисципліни

Модуль 1. Філософські засади демократії та права людини
--

Тема 1 Філософські засади демократичного врядування

Томас Гоббс: «Війна всіх проти всіх». Жан-Жак Руссо: «Загальна воля». Джон Локк: «Рациональні люди». Формування суспільства й держави. Функції держави. Принципи демократії.

Тема 2 Права людини

Що таке права людини? Еволюція прав людини. Створення Організації Об'єднаних Націй. Загальна декларація прав людини. Негативні та позитивні права. Розвиток уявлень про права людини в Україні. Права людини в період до здобуття незалежності. Права людини в період після здобуття незалежності. Міжнародні конвенції та пакти про права людини. Захист прав людини під час війни. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Конвенція про права дитини. Рамкова конвенція про захист національних меншин. Конвенція про права осіб з інвалідністю. Механізми захисту прав людини. Європейський суд з прав людини. Механізми, що діють в Україні.

Тема 3 Конституціоналізм, ліберальна демократія та їх розвиток в Україні

Конституції та держава. Розуміння поняття «конституціоналізм». Виклики для конституційних демократій. Україна й конституціоналізм. Коротка історія конституціоналізму в Україні. Сучасна епоха та конституціоналізм в Україні. Суверенітет народу. Адміністративно-територіальний поділ і система державного врядування в Україні. Адміністративно-територіальний поділ України. Система державного врядування в Україні.

Модуль 2. Громадянське суспільство та громадська участь

Тема 4 Механізми демократії в державному врядуванні

Система стримувань і противаг. Прозорість. Уряд як надавач послуг. Вибори та політичні партії. Вибори та виборчі системи. Яка роль виборів у демократії? Політичні партії та партійні системи. Політичні партії та формування партійної системи в Україні.

Тема 5 Громадянське суспільство в Європі

Визначення громадянського суспільства. Ключові характеристики громадянського суспільства. Умови для процвітання громадянського суспільства. Свобода об'єднань і свобода вираження поглядів. Делегування соціальних обов'язків і децентралізація влади. Культура довіри та співпраці. Огляд історії громадянського суспільства в Європі. Демократичні функції громадянського суспільства. Вацлав Гавел і роль громадянського суспільства за демократичного ладу. Ларрі Даймонд – десять функцій громадянського суспільства. Сила громадянського суспільства в демократичних реформах у країнах Східної Європи. Громадські рухи в комуністичних країнах Східної Європи. Історія Польщі: рух «Солідарність». Історія Чеської Республіки й Вацлав Гавел. Історія Румунії. Україна та «Революція на граніті». Соціальний капітал: значення та функції. Історія Італії: ХІХ ст. Спільні риси соціального капіталу.

<p>Тема 6 Громадянське суспільство в Україні</p> <p>Виклики, пов'язані з громадянським суспільством. Виклики, зумовлені діяльністю громадянського суспільства. Виклики, що постають перед органами влади. Виклики, зумовлені діяльністю органів влади. Україна й громадянське суспільство. Історія громадянського суспільства в Україні. Громадянське суспільство в незалежній Україні. Вплив організацій громадянського суспільства на уряд. Виклики для громадянського суспільства.</p>
<p>Тема 7 Громадянство й демократія</p> <p>Що таке громадянство? Обов'язки громадян у демократичному суспільстві. Переваги залучення до громадянської участі. Методи громадянської участі. Участь в виборах. Безпосередні звернення та комунікація з органами влади. Участь в організаціях. Моніторинг діяльності органів влади та посадових осіб. Одержання інформації та моніторинг поточних подій. Економічні заходи. Підтримка політичних дій. Волонтерські послуги або діяльність. Проведення інформаційної кампанії.</p>
<p>Тема 8 Громадська участь</p> <p>Інформовані громадяни. Чинники, що впливають на участь громадян у демократичних процесах. Громадянська культура. Врядування в інтересах громадян. Громадянська чеснота. Які є типи громадян? Громадянська участь в Україні. Коротка історія. Громадянська дія на місцевому рівні. Виклики.</p>

5. Очікувані результати навчання навчальної дисципліни

Після успішного вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти зможе:

РН1	Здійснювати пошук, обробку й аналіз інформаційних джерел, застосовувати сучасні методи дослідження та цифрові технології для вирішення професійних і суспільно-значимих завдань.
РН2	Опанувати критичний стиль мислення, формувати власну позицію, вміння її доносити в просвітницькій і адвокаційній діяльності до різних стейкхолдерів, виявляти ініціативу, небайдужість до суспільних проблем.
РН3	Здійснювати розподіл повноважень і відповідальності на основі їх делегування, організувати та управляти процесами у громадській сфері, пов'язаній із охороною здоров'я та іншими суспільно-значимими потребами.
РН4	Обґрунтовувати прийняті рішення з врахуванням ризиків, наявних і необхідних ресурсів, передбачати та прогнозувати короткострокові і довгострокові результати їх прийняття з соціальної, економічної та етичної позицій, зокрема, в нерівноважних умовах
РН5	Усвідомлювати права й обов'язки громадянина України, роль держави в умовах демократії та цінності громадянського (демократичного) суспільства, дотримуватися принципу верховенства права, прав і свобод людини і громадянина

6. Роль навчальної дисципліни у досягненні програмних результатів

Програмні результати навчання, досягнення яких забезпечує навчальна дисципліна.
Для спеціальності 228 Педіатрія:

ПР18	Відшукувати необхідну інформацію у професійній літературі та базах даних інших джерелах, аналізувати, оцінювати та застосовувати цю інформацію. Застосовувати сучасні цифрові технології, спеціалізоване програмне забезпечення, статистичні методи аналізу даних для розв'язання складних задач охорони здоров'я.
ПР22	Зрозуміло і неоднозначно доносити власні знання, висновки та аргументацію з проблем охорони здоров'я та дотичних питань до фахівців і нефаківців, зокрема до осіб, які навчаються.
ПР23	Управляти робочими процесами у сфері охорони здоров'я, які є складними, непередбачуваними та потребують нових стратегічних підходів, організувати роботу та професійний розвиток персоналу.
ПР25	Приймати ефективні рішення з проблем охорони здоров'я, оцінювати потрібні ресурси, враховувати соціальні, економічні та етичні наслідки.
ПР26	Знати свої права і обов'язки як члена суспільства, розуміти цінності вільного демократичного суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні

7. Роль освітнього компонента у формуванні соціальних навичок

Загальні компетентності та соціальні навички, формування яких забезпечує навчальна дисципліна:

СН1	Здатність аналізувати, оцінювати та об'єктивно інтерпретувати інформацію, робити обґрунтовані судження та вирішувати складні проблеми шляхом логічного обґрунтування та прийняття рішень на основі доказів (критичне мислення)
СН2	Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства; усвідомлення цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.
СН3	Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.
СН4	Здатність планувати та управляти часом.
СН5	Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
СН6	Здатність ефективно працювати в різноманітних командах, цінувати та поважати різні точки зору та конструктивно сприяти досягненню спільних цілей шляхом співпраці, компромісу та вирішення конфліктів (командна робота)
СН7	Здатність надихати, мотивувати та направляти інших до спільного бачення, демонструвати етичне прийняття рішень та ефективно впливати та переконувати зацікавлених сторін (лідерство)
СН8	Здатність розробляти проекти та управляти ними.
СН9	Здатність сприймати зміни, швидко пристосовуватися до нових ситуацій і демонструвати стійкість в умовах невизначеності (адаптивність та гнучкість)

8. Види навчальних занять

<p>Тема 1. Філософські засади демократичного врядування</p>
<p>Лк1 "Філософські засади демократичного врядування" (денна) Томас Гоббс: «Війна всіх проти всіх». Жан-Жак Руссо: «Загальна воля» Джон Локк: «Раціональні люди».</p>
<p>Пр1 "Філософські засади демократичного врядування" (денна) Вправа 1 – Чому люди згодні поступитися майном або свободами? Формування суспільства й держави. Функція(ї) держави Вправа 2 – Застосування принципів демократії</p>
<p>Тема 2. Права людини</p>
<p>Лк2 "Права людини" (денна) Що таке права людини? Еволюція прав людини Створення Організації Об'єднаних Націй Загальна декларація прав людини Негативні та позитивні права Розвиток уявлень про права людини в Україні. Права людини в період до здобуття незалежності. Права людини в період після здобуття незалежності Міжнародні конвенції та пакти про права людей</p>
<p>Пр2 "Механізми захисту прав людини в Україні" (денна) Захист прав людини під час війни. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Конвенція про права дитини. Рамкова конвенція про захист національних меншин. Конвенція про права осіб з інвалідністю Вправа – Ситуація із захистом прав людини в Україні Реалізація прав людини та проблеми в цій сфері</p>
<p>Тема 3. Конституціоналізм, ліберальна демократія та їх розвиток в Україні</p>
<p>Лк3 "Конституціоналізм та держава" (денна) Конституції та держава. Розуміння поняття «конституціоналізм» Виклики для конституційних демократій Україна й конституціоналізм. Історія конституціоналізму в Україні. Сучасна епоха та конституціоналізм в Україні. Суверенітет народу.</p>
<p>Лк4 "Адміністративно-територіальний поділ і система державного врядування в Україні" (денна) Адміністративно-територіальний поділ України. Система державного врядування в Україні Механізми демократії в державному врядуванні. Система стримувань і противаг. Прозорість. Уряд як надавач послуг Вправа – Обмеження влади.</p>
<p>Пр3 "Конституціоналізм в Україні" (денна) Виклики для конституційних демократій Вправа – Уроки історії: від демократії до тоталітаризму Сучасна епоха та конституціоналізм в Україні Вправа – Оцінка змін до Конституції України</p>
<p>Пр4 "Вибори, політичні партії та виборчі системи" (денна) Вибори та політичні партії. Вибори та виборчі системи. Яка роль виборів у демократії? Політичні партії та партійні системи. Політичні партії та формування партійної системи в Україні. Вправа – Аналіз функцій політичних партій</p>

Тема 4. Механізми демократії в державному врядуванні

Лк5 "Визначення громадянського суспільства" (денна)

Ключові характеристики громадянського суспільства. Умови для процвітання громадянського суспільства. Свобода об'єднань і свобода вираження поглядів. Делегування соціальних обов'язків і децентралізація влади. Культура довіри та співпраці. Вацлав Гавел і роль громадянського суспільства за демократичного ладу. Ларрі Даймонд – десять функцій громадянського суспільства

Пр5 "Визначення громадянського суспільства" (денна)

Ключові характеристики громадянського суспільства Вправа – Наскільки широким може бути право на свободу вираження та об'єднань? Демократичні функції громадянського суспільства Вацлав Гавел і роль громадянського суспільства за демократичного ладу. Ларрі Даймонд – десять функцій громадянського суспільства

Тема 5. Громадянське суспільство в Європі

Лк6 "Історія громадянського суспільства в Європі" (денна)

Огляд історії громадянського суспільства в Європі Сила громадянського суспільства в демократичних реформах у країнах Східної Європи. Громадські рухи в комуністичних країнах Східної Європи. Спільні риси соціального капіталу.

Пр6 "Історія громадянського суспільства в Європі" (денна)

Вправа – Як громадянське суспільство може допомогти в здійсненні демократичної реформи Громадські рухи в комуністичних країнах Східної Європи. Історія Польщі: рух «Солідарність». Історія Чеської Республіки й Вацлав Гавел. Історія Румунії. Україна та «Революція на граніті» Вправа – Конкретний приклад: аналіз громадських організацій Вправа – Соціальний капітал, побудова соціальних мереж і користь від цього.

Пр7 "Виклики, пов'язані з громадянським суспільством" (денна)

Виклики, зумовлені діяльністю громадянського суспільства. Виклики, що постають перед органами влади. Виклики, зумовлені діяльністю органів влади.

Тема 6. Громадянське суспільство в Україні

Лк7 "Україна й громадянське суспільство" (денна)

Історія громадянського суспільства в Україні Громадянське суспільство в незалежній Україні Вплив організацій громадянського суспільства на уряд

Лк8 "Виклики для громадянського суспільства" (денна)

Вплив організацій громадянського суспільства на уряд Виклики для громадянського суспільства Вправа – Організації громадянського суспільства

Пр8 "Україна й громадянське суспільство" (денна)

Історія громадянського суспільства в Україні Громадянське суспільство в незалежній Україні Вправа – Організації громадянського суспільства

<p>Пр9 "Планування студентського проєкту" (денна)   Завершення та презентація дослідницького етапу студентського проєкту. Планування заходів проєкту.</p>
<p>Тема 7. Громадянство й демократія</p>
<p>Лк9 "Громадянство й демократія" (денна)   Що таке громадянство? Обов'язки громадян у демократичному суспільстві . Переваги залучення до громадянської участі. Методи громадянської участі.</p>
<p>Пр10 "Громадянство й демократія. Методи громадянської участі." (денна)   Обов'язки громадян у демократичному суспільстві. Переваги залучення до громадянської участі   Участь в виборах. Безпосередні звернення та комунікація з органами влади. Участь в організаціях. Моніторинг діяльності органів влади та посадових осіб. Одержання інформації та моніторинг поточних подій. Економічні заходи. Підтримка політичних дій. Волонтерські послуги або діяльність. Проведення інформаційної кампанії   Вправа – Оцінка методів громадянської участі.</p>
<p>Пр11 "Інформовані громадяни" (денна)   Інформовані громадяни Вправа – Визначення упередженості в новинах. Чинники, що впливають на участь громадян у демократичних процесах.</p>
<p>Тема 8. Громадська участь</p>
<p>Лк10 "Громадянська участь в Україні" (денна)   Коротка історія Громадянська дія на місцевому рівні. Виклики.</p>
<p>Пр12 "Чинники, що впливають на участь громадян у демократичних процесах" (денна)   Громадянська культура   Врядування в інтересах громадян   Вправа – Конкретний приклад: методи врядування, орієнтовані на громадян. Громадянська чеснота. Які є типи громадян?</p>
<p>Пр13 "Громадянська участь в Україні" (денна)   Громадянська дія на місцевому рівні. Виклики   Вправа – Аналіз даних   Вправа – Які заходи я вживатиму?</p>
<p>Пр14 "Презентація студентських проєктів" (денна)   Презентація та оцінювання студентських проєктів. Обговорення досвіду участі та реалізації власних проєктів.</p>

9. Стратегія викладання та навчання

9.1 Методи викладання та навчання

Дисципліна передбачає навчання через:

МН1	Інтерактивні лекції
МН2	Навчальна дискусія / дебати
МН3	Проектний метод

МН4	Практико-орієнтоване навчання
-----	-------------------------------

Лекції надають студентам матеріали з філософських засад демократичного врядування, формування суспільства і держави, принципів демократії, прав людини, механізмів захисту прав людини, значення конституції, історії розвитку конституціоналізму в Україні, знання щодо адміністративно-територіального устрою України та організації державної влади та місцевого самоврядування, співвідношення громадянського суспільства та демократії, знайомлять з основними формами громадянської участі (РН 1, 5). Лекції доповнюються практичними заняттями, що надають студентам можливість застосовувати теоретичні знання на практиці (РН 2, 3, 4). Участь у дослідницькій роботі (груповий проект), мозкових штурмах, навчальних дискусіях, обміні думками та під час розроблення та реалізації проекту дозволяють закріпити теоретичні знання, що отримані на лекціях та отримати практичні навички застосування цих знань (РН 1, 2, 3, 4, 5).

Методи викладання для формування Soft skills: 1. Навички комунікації формують: участь у дискусіях, підготовка письмових/усних презентацій (покрокові звіти роботи над проектом), участь у публічній презентації результатів реалізації проекту; 2. Лідерство, здатність брати на себе відповідальність і працювати в команді формують: групова робота, проектний метод, участь у конкурсах, наукових симпозиумах тощо; 3. Здатність логічно і системно мислити формують: критичний аналіз ситуації, критичний аналіз літератури, заповнення аркуша рефлексії роботи над проектом, ведення індивідуального журналу роботи над проектом, підготовка тексту повідомлення (статті, тез, коментарів, тощо); 4. Креативність формують: проектний метод, проблемно-орієнтоване навчання.

9.2 Види навчальної діяльності

НД1	Виконання інтерактивних вправ
НД2	Виконання групового практичного завдання
НД3	Електронне навчання у системах (MIX SumDU, EdEra, Microsoft Teams, Google тощо))
НД4	Написання есе
НД5	Участь в обговоренні-дискусії (групові та парні)

10. Методи та критерії оцінювання

10.1. Критерії оцінювання

Визначення	Чотирибальна національна шкала оцінювання	Рейтингова бальна шкала оцінювання
Відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок	5 (відмінно)	$170 \leq RD \leq 200$
Вище середнього рівня з кількома помилками	4 (добре)	$140 \leq RD < 169$
Непогано, але зі значною кількістю недоліків	3 (задовільно)	$120 \leq RD < 139$
Можливе повторне складання	2 (незадовільно)	$0 \leq RD < 119$

10.2 Методи поточного формативного оцінювання

	Характеристика	Дедлайн, тижні	Зворотний зв'язок
МФО1 Взаємооцінювання (peer assessment)	При виконанні вправ	Протягом семестру, згідно з розкладом	На заняттях
МФО2 Діагностичне тестування	Вхідне тестування перед початком курсу на платформі EdEra, IFES.	Протягом першого місяця навчання	Через платформу EdEra, IFES.
МФО3 Настанови викладача в процесі виконання практичних завдань	Коригування траєкторії руху в межах проекту	Протягом семестру, згідно з розкладом	На практичних заняттях; через корпоративну пошту, пошту MIX
МФО4 Обговорення та самокорекція виконаної роботи студентами	Зміна ставлення в процесі обговорення дискусійних питань, вправ та результатів групової роботи над проектом	Протягом семестру, згідно з розкладом	На заняттях
МФО5 Проміжне опитування для підготовки есе	Складання списку Soft Skills, які студент сформував чи розвинув у процесі навчання	Восьмий тиждень навчання	Практичне заняття на восьмому тижні навчання

10.3 Методи підсумкового сумативного оцінювання

	Характеристика	Дедлайн, тижні	Зворотний зв'язок
МСО1 Усні та письмові опитування/тестування	Тестування за результатами вивчення лекційного матеріалу	16-й тиждень навчання	Через платформу EdEra, IFES; Google документи; корпоративну пошту; пошту MIX
МСО2 Вирішення кейсів/проблемних ситуацій, виконання вправ	Виконання вправ, аналіз конкретних ситуацій під час лекційних занять	На кожному занятті, згідно з розкладом	На лекційному занятті; через платформу NearPod

МСО3 Повідомлення, доповіді та/або індивідуальні/колективні презентації	Повідомлення, доповіді на заняттях, заповнення Індивідуального журналу роботи над проектом, виконання есе	Протягом семестру, згідно з розкладом	На практичних заняттях; через Google документи
МСО4 Колективні дискусії	Участь у колективних дискусіях	Протягом семестру, згідно з розкладом	На заняттях
МСО5 Звіти за результатами командної взаємодії в рамках відпрацювання елементів проєктного/практико-орієнтованого навчання	Звіти по робочим аркушам проєкту, публічний захист результатів виконання проєкту	На кожному занятті; 14-й тиждень	На практичних заняттях; через Google документи

Контрольні заходи:

		Максимальна кількість балів	Мінімальна кількість балів	Можливість перескладання з метою підвищення оцінки
3 семестр		200 балів		
МСО1. Усні та письмові опитування/тестування		30		
	Опитування на лекціях (10x1)	10	6	Ні
	Підсумкове опитування	20	12	Ні
МСО2. Вирішення кейсів/проблемних ситуацій, виконання вправ		20		
	10x2	20	12	Ні
МСО3. Повідомлення, доповіді та/або індивідуальні/колективні презентації		30		
	Журнал індивідуальної роботи над проектом	10	6	Ні
	Рефлексія/есе	10	6	Ні
	Повідомлення/доповіді	10	6	Ні
МСО4. Колективні дискусії		20		
	10x2	20	12	Ні
МСО5. Звіти за результатами командної взаємодії в рамках відпрацювання елементів проєктного/практико-орієнтованого навчання		100		
	Звіти по робочим аркушам проєкту (12x5) (12x5)	60	36	Ні

	Публічний захист результатів виконання проекту	40	24	Ні
--	--	----	----	----

Підсумковий контроль з дисципліни проводиться у формі диференційованого заліку, який складається з таких видів роботи: 1. Підсумкове письмове опитування з питаннями творчо-аналітичного характеру або тестування (МСО 1); 2. Звіт за індивідуальними завданнями та результатами колективної проєктної діяльності (Журнал індивідуальної роботи над проєктом, есе (МСО 3), публічний захист результатів виконання проєкту/презентація (МСО 4). Максимальна кількість балів за дисципліну - 200 балів, із них - аудиторна та самостійна робота - 120 балів; підсумовий контроль (у формі диференційованого заліку) становить 80 балів

11. Ресурсне забезпечення навчальної дисципліни

11.1 Засоби навчання

ЗН1	Мультимедіа, відео- і звуковідтворювальна, проєкційна апаратура (відеокамери, проєктори, екрани тощо)
ЗН2	Програмне забезпечення (для підтримки дистанційного та асинхронного навчання на базі платформ MIX SumDU, EdEra, NearPod. Інтернет-опитування, для створення комп'ютерної графіки, макетування, планування, групової роботи тощо)
ЗН3	Технічні засоби (кінофільми, радіо- і телепередачі, звуко- і відеозаписи та ін.)

11.2 Інформаційне та навчально-методичне забезпечення

Основна література	
1	Демократія: від теорії до практики: підручник курсу [для студ.] / Г. Берроуз та ін. Вид. 2-ге, доп. Київ: Федоров, 2019. 286 с.
2	Демократія: від теорії до практики: посіб. для студ. / Г. Берроуз. Вид. 2-ге, доп. Київ: Федоров, 2019. 101 с.
3	Опанасюк В. В. Інтегрований курс "Демократія: цінності, принципи, механізми". MIX. URL: https://mix.sumdu.edu.ua/textbooks/60049
4	Burroughs G. Democracy: from theory to practice: student handbook: second edition, revised and expanded. Kyiv: AK-GRUP, 2019. 94 p.
Допоміжна література	
5	Гендерні профілі 25 областей України. Проект ООН Жінки «Гендерна рівність у центрі реформ, миру та безпеки», 2019. URL: https://eu-ua.org/genderni-profilii-25-oblastey-ukrayiny?fbclid=IwAR1a5deoPbaKQQ-4zeYKcf7hGdR3D7qIXU5_IH2VqNUgLFAN_1rh2qvmRgg
6	Доцяк І. І. Електронна демократія: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2021. 36 с. URL: http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/12413
7	Костенко А.М., Сахно К.С. Жіноче лідерство як ресурс розвитку громади: посібник / підручник. Київ: , 2020. 61 с.

8	Лебідь, А. Є., Назаров М. С. Інструменти громадської участі в Україні: навч.-метод. посіб. Суми: СумДУ, 2020. 73 с.
9	Опанасюк В. В., Деміхов О. І. Діяльність громадських організацій в Україні для збереження здоров'я громадян. Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць. Київ, 2022. Вип. 5 (171-172). С. 63–68. URL: http://www.gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=261 .
10	Опанасюк В. В. Демократична освіта як важлива функція сучасної держави (на прикладі інтегрованого курсу з демократії для закладів вищої освіти). Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін: зб. наук. праць. Київ, 2021. Вип. 30. С. 37–48. URL: https://sj.npu.edu.ua/index.php/pnspd/article/view/1138/930
11	Опанасюк В. В. Подолання кризи демократії шляхом громадянської освіти в університеті. Регіональні студії. 2022. № 29. С. 72-77. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6170/2022.29.11
12	Просування європейських принципів толерантності та недискримінації в повсякденне життя української громади: практичний посіб. Львів, 2019. 107 с.
13	Рибалка В. В. Самовчитель демократії для юної та дорослої особистості: метод. посіб. Київ: Талком, 2019. 208 с.
14	Kruglashov, A., Kostenko, A. Public oversight of ukraine's european integration course. Teorija in Praksa, 2021, 58(1), С. 183–198.
Інформаційні ресурси в Інтернеті	
15	Демократія: від теорії до практики: інтерактивний курс із громадянської освіти для студентів закладів вищої освіти. EdEra; IFES. URL: https://demcourse.theworkademy.com/
16	Демократія через дії. Модуль 1. Дія. Освіта. URL: https://osvita.diia.gov.ua/courses/democracy-through-actions-module-1
17	Демократія через дії. Модуль 2. Дія. Освіта. URL: https://osvita.diia.gov.ua/courses/democracy-through-actions-module-2
18	Мапа студентських проєктів громадянської дії URL: https://demmap.ifesukraine.org/